

บทที่ 5

สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง ความสามารถในการวาดภาพระบายสีของเด็กที่มีความบกพร่องทางสายตา มีวัตถุประสงค์ วิธีดำเนินการวิจัย สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความสามารถในการวาดภาพระบายสีของเด็กที่มีความบกพร่องทางสายตา ในระดับประถมศึกษา ในแต่ละระดับอายุ
2. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการวาดภาพระบายสีของเด็กที่มีความบกพร่องทางสายตา ในระดับประถมศึกษา ในแต่ละระดับอายุ

ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นเด็กที่มีความบกพร่องทางสายตา ในระดับประถมศึกษา ที่มีอายุระหว่าง 6-12 ปี โดยอยู่ในความดูแล และกำลังศึกษาอยู่ในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2543 ในโรงเรียนสอนคนตาบอดกรุงเทพ และที่เรียนร่วมเต็มเวลาในชั้นเรียนปกติ ของโรงเรียนต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร จำนวน 130 คน และโรงเรียนสอนคนตาบอดภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ และที่เรียนร่วมเต็มเวลาในชั้นเรียนปกติของโรงเรียนต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 47 คน

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง คือ คัดเลือกเด็กที่สามารถมองเห็น ได้เล็กน้อย และสามารถมองเห็นสี จากโรงเรียนสอนคนตาบอดกรุงเทพ และที่เรียนร่วมในโรงเรียนต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร จำนวน 24 คน และในโรงเรียนสอนคนตาบอดภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ และที่เรียนร่วมในโรงเรียนต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 10 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. ชุดวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการวาดภาพระบายสี
2. แบบประเมินความสามารถในการวาดภาพระบายสี ด้านการใช้เส้น ด้านการใช้สี ด้านการใช้รูปทรง ด้านการใช้พื้นที่ว่าง และด้านการออกแบบโดยศึกษาจากทฤษฎีพัฒนาการของ วิคเตอร์ โลเวนเฟลด์ (Viktor Lowenfeld), โรดา เคลลอก (Rhoda Kellogg) และ สก็อต โอเดล (Scott O'Dell)
3. แบบสังเกตพฤติกรรมรายบุคคลในการวาดภาพระบายสี
4. แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างหลังการวาดภาพระบายสี

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของเด็กแล้วจัดกลุ่มโดยให้ระดับอายุ และความสามารถ ในการมองเห็นระดับเดียวกันจัดอยู่ในกลุ่มเดียวกัน
2. นำเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลไปใช้ โดยการวาดภาพครั้งที่ 1 เตรียมชุดวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการวาดภาพระบายสีให้ครบ แล้วให้เด็กวาดภาพระบายสีในหัวข้อ อิสระตามความสนใจ โดยไม่กำหนดเวลา จากนั้นผู้วิจัยสังเกต และบันทึกการสังเกตพฤติกรรมลงใน แบบสังเกตพฤติกรรม เมื่อเด็กนำผลงานมาส่ง ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์ และบันทึกการสัมภาษณ์ ลงในแบบสัมภาษณ์ การวาดภาพครั้งที่ 2 และ 3 ดำเนินการตามการวาดภาพครั้งที่ 1
3. นำภาพวาดระบายสีของเด็กที่จัดอยู่ในกลุ่มเดียวกันมาประเมิน โดยใช้แบบประเมิน ความสามารถในการวาดภาพระบายสี
4. นำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. วิเคราะห์ความสามารถในการวาดภาพระบายสี ด้านการใช้เส้น ด้านการใช้สี ด้านการใช้รูปทรง ด้านการใช้พื้นที่ว่าง และด้านการออกแบบ ของเด็กที่มีความบกพร่องทางสายตา ในระดับประถมศึกษา โดยการแจกแจงความถี่ และที่อยู่นอกเหนือเกณฑ์ที่ระบุไว้ในแบบประเมิน เสนอโดยการสรุปความเรียงเชิงพรรณนาวิเคราะห์ และบรรยายข้อมูลตามสภาพความเป็นจริงที่ เกิดขึ้น โดยแยกตามระดับอายุ

2. วิเคราะห์พฤติกรรมในการวาดภาพระบายสีจากแบบสังเกตพฤติกรรมรายบุคคลในการวาดภาพระบายสี ของเด็กที่มีความบกพร่องทางสายตาในระดับประถมศึกษาโดยการแจกแจงความถี่ และที่อยู่นอกเหนือเกณฑ์ที่ระบุไว้ในแบบสังเกต รวมทั้งวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ จากแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง หลังการวาดภาพระบายสี เสนอ โดยการสรุปความเรียงเชิงพรรณนาวิเคราะห์ และบรรยายข้อมูลตามสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น โดยแยกตามระดับอายุ

สรุปผลการวิจัย

1. ความสามารถในการวาดภาพระบายสีด้านการใช้เส้น ด้านการใช้สี ด้านการใช้รูปทรง ด้านการใช้พื้นที่ว่าง และด้านการออกแบบของเด็กที่มีความบกพร่องทางสายตาระดับอายุ 6 - 12 ปี

ด้านการใช้เส้น เด็กระดับอายุ 6 - 12 ปีมีการใช้เส้นพื้นฐานในลักษณะต่าง ๆ เช่น เส้นตั้ง เส้นนอน เส้นเฉียง เส้นทะแยง เป็นต้น และทุกเส้นของเด็กมีความหนาหนักมั่นคง มีความสม่ำเสมอ ไม่พร่าเบา เด็กในระดับอายุ 6 - 10 ปีจะมีการใช้เส้นที่ดูยุ่งเหยิง วุ่นวาย และแสดงถึงการเคลื่อนไหวที่รวดเร็วรุนแรง แต่เมื่อเด็กมีอายุ 11 - 12 ปี เส้นเหล่านี้ก็จะเริ่มหายไป เด็กเริ่มมีการใช้เส้นพื้นฐานในลักษณะต่าง ๆ เมื่อเด็กมีอายุ 8 - 11 ปี แต่เส้นฐานจะหายไปเมื่อเด็กมีอายุ 12 ปี เด็กระดับอายุ 7 - 12 ปีจะเริ่มมีการใช้เส้นที่แสดงแทนสัญลักษณ์ของคน สัตว์ สิ่งของ รวมทั้งเส้นที่เป็นลวดลาย

ด้านการใช้สี เด็กระดับอายุ 6 - 12 ปีมีความสามารถในการใช้สีใกล้เคียงกัน คือ เด็กทุกระดับอายุมีการจำแนกสี มีการใช้สีที่หลากหลาย มีการใช้แสงเงา และลงสีในขอบเขตที่ต้องการได้ เด็กบางส่วนมีการใช้สีระบายในส่วนต่าง ๆ ของการวาดภาพคน แต่เด็กระดับอายุ 6 - 9 ปีมักจะลงสีผิดความเป็นจริง จึงทำให้มีการลงสีที่ไม่สัมพันธ์กับรูปทรงที่วาด เพราะเด็กยึดการลงสีตามความชอบ และจินตนาการ แต่เด็กระดับอายุ 10 - 12 ปีเริ่มมีการลงสีที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริง และมีการลงสีที่สัมพันธ์กับรูปทรงที่วาด

ด้านการใช้รูปทรง ภาพผลงานของเด็กระดับอายุ 6 ปี ส่วนใหญ่จะเป็นรูปทรงอย่างง่าย ๆ เช่น รูปทรงกลม รูปทรงสี่เหลี่ยม เป็นต้น แต่เด็กระดับอายุ 7 - 12 ปีส่วนใหญ่จะเริ่ม

มีการวาดรูปทรงที่ยาก มีความแตกต่าง และซับซ้อนมากขึ้น เช่น รูปทรงหลายเหลี่ยม รูปทรงที่ ผสานกัน เป็นต้น จึงทำให้เด็กระดับอายุ 7 – 12 ปี วาดรูปทรงที่หลากหลาย และส่วนใหญ่ก็มีรูปทรง ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เช่น รูปทรงของต้นไม้ ดอกไม้ เป็นต้น เด็กระดับอายุ 6 – 10 ปี มีการใช้รูป กากบาท แต่รูปเหล่านี้จะหายไปเมื่อเด็กเริ่มมีอายุ 11 – 12 ปี เด็กระดับอายุ 8 – 12 ปี ส่วนใหญ่มีการ ใช้รูปทรงที่เป็นสัญลักษณ์แสดงแทนสิ่งต่าง ๆ ในการวาดภาพคนเด็กบางส่วนก็มีรูปทรงที่เป็น สัญลักษณ์แสดงแทนส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย โดยเฉพาะเด็กระดับอายุ 10 – 12 ปี จะเริ่มมีรูปทรงที่ แสดงความแตกต่างระหว่างบุคคล และเพศ รวมทั้งในภาพยังแสดงการเคลื่อนไหวอย่างเป็น ธรรมชาติ เด็กระดับอายุ 6 – 11 ปี ส่วนใหญ่จะมีการวาดรูปทรงที่ประกอบกัน แต่เมื่อแยกออกจาก กันแล้วจะไม่มี ความหมาย ในส่วนของขนาดของรูปทรงต่าง ๆ นั้น เด็กระดับอายุ 6 – 8 ปี มักวาด ขนาดใกล้เคียงกัน แต่เมื่อเด็กมีอายุ 9 – 12 ปี จะเริ่มมีขนาดหลากหลาย และเป็นธรรมชาติมากขึ้น และเด็กทุกระดับอายุส่วนใหญ่ไม่มีการให้ความสำคัญ โดยวาดเน้นรูปทรงใดเป็นพิเศษ

ด้านการใช้พื้นที่ว่าง เด็กระดับอายุ 7 – 12 ปี ส่วนใหญ่มีการวาดภาพกระจายทั่ว ทั้งแผ่นกระดาษ แต่มีการเว้นระยะได้เหมาะสม แต่เด็กระดับอายุ 6 ปี มักจะวาดภาพกระจุกอยู่ บริเวณใดบริเวณหนึ่งของกระดาษ แต่ก็มีการเว้นระยะได้เหมาะสมคู่มืออีกอด เด็กระดับอายุ 6 – 9 ปี ส่วนใหญ่จะวาดรูปทรงต่าง ๆ วางเรียงต่อกันเป็นแนวระนาบ แต่เด็กระดับอายุ 10 – 12 ปี จะ เริ่มวาดรูปทรงต่าง ๆ โดยมีการแสดงระยะใกล้ – ไกล บน – ล่าง สูง – ต่ำ มีการวาดในลักษณะ 3 มิติ ด้วยสัดส่วนที่ถูกต้อง รู้ว่าสิ่งใดมีขนาดแตกต่างกันอย่างไร แต่เด็กระดับอายุ 11 – 12 ปี จะแสดงได้ ชัดเจนกว่า รวมทั้งการจัดวางสิ่งต่าง ๆ ในภาพได้ถูกต้องตามตำแหน่งที่ควรจะเป็น ภาพผลงานของ เด็กส่วนใหญ่เมื่อมีอายุ 8 – 12 ปี จะเริ่มมีการวาดภาพบนฐานในลักษณะตั้ง ได้ฉากกัน และเด็กทุกระดับอายุส่วนใหญ่จะไม่ใช้เส้นฐานในการวางระยะของพื้นที่ ไม่มีการวาด โดยเหมือนการมองจาก บนสู่ล่าง และการวาดภาพโปร่งใส อย่างไรก็ตามเด็กทุกคนสามารถวาดภาพให้อยู่ในขอบเขต หรือ พื้นที่ที่กำหนดได้

ด้านการออกแบบ เด็กระดับอายุ 6 ปี ยังไม่มีการออกแบบ แต่เด็กระดับอายุ 7 – 12 ปี มีการออกแบบแต่ด้วยโครงร่างอย่างง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน และไม่ตกแต่ง โดยเน้นส่วนใดเป็นพิเศษ ไม่มีการตกแต่งเกินจริงพร่ำเพรื่อ และที่สำคัญเด็กไม่มีการแสดงรายละเอียดในรูปแบบเพื่อชัดเจน ส่วนที่ตนบกพร่อง เด็กเริ่มประดิษฐ์เรื่องราวในการวาดภาพตั้งแต่อายุ 8 – 12 ปี และเด็กระดับอายุ 10 – 12 ปี จะโดดเด่นในเรื่องการออกแบบที่เน้นความสวยงาม ความเป็นธรรมชาติ มีจินตนาการสูง

และแสดงเรื่องราวที่ต่อเนื่อง

2. พฤติกรรมในการวาดภาพพระบายสีของเด็กๆ 6-12 ปี มีการแสดง พฤติกรรมสามารถสรุปให้ทราบได้ดังนี้ คือ เด็กส่วนใหญ่มีสมาธิ และให้ความร่วมมือในการ วาดภาพพระบายสี เด็กจะพูดคุยอย่างสนุกสนานด้วยท่าทางยิ้มแย้มแจ่มใส และจะไม่ชวนกัน พุดนอกเรื่อง เด็กมีการแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล แต่ก็ไม่ค่อยกล้าซักถามหากไม่เข้าใจในงาน ที่ทำ เด็กบางส่วนสามารถช่วยเหลือ หรืออธิบายงานแก่เพื่อนได้ ในการวาดภาพเด็กสามารถแก้ ปัญหาได้ด้วยตนเองโดยไม่ขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น เด็กบังคับการเคลื่อนไหวของร่างกายได้ดี โดยในการวาดภาพจะเคลื่อนไหวทั้งแขน เด็กมีการใช้เครื่องมือในการวาดภาพอย่างเป็นระเบียบ และก่อนการวาดภาพเด็กจะนั่งคิด และจินตนาการถึงรูปก่อน ต่อจากนั้นเด็กจะร่างภาพด้วยดินสอ อาจจะร่างภาพแล้วลงสีที่ละรูป หรือร่างภาพทั้งหมดจนสมบูรณ์แล้วจึงลงสี ในการวาดภาพเด็กจะ ไม่เลื่อนกระดาษ แต่เด็กจะนำใบหน้าชิดกับกระดาษแล้วใช้ใบหน้า และสายตาควบคุมมองจากซ้ายไป ขวา เด็กมีการวาดภาพจากซ้ายไปขวา และในขณะที่วาดภาพเด็กจะใช้มือลูบคลำ หรือดูภาพที่วาดไว้ ในส่วนของการใช้สี เด็กจะไม่สุ่มหยาบสี หรือจดจำตำแหน่งของสี แต่เด็กจะหยิบแท่งสี หรือสีทั้ง ก่อ่งเข้ามาใกล้ดวงตาเพื่อดู เด็กจะมีการพูดคุยรายละเอียดของรูปต่าง ๆ ที่วาด มีการปรับปรุงภาพวาด หากไม่พอใจ เด็กบางส่วนมีการร้องเพลงขณะวาดภาพ เด็กจะไม่เถลไถล หรือทิ้งงานกลางคัน และ มักจะไม่ใช้เครื่องมือใด ๆ ช่วยในการวาดภาพ เด็กจะไม่ขี้ตา หรือทำตาหยีในการวาดภาพ ภาพ ผลงานของเด็กที่ได้มีความละเอียดอ่อน โดยเด็กจะไม่ลืมรายละเอียดต่าง ๆ ที่วาดไปแล้วในภาพ ภาพผลงานจึงมีความสมบูรณ์ โดยไม่มีการลอกเลียนแบบ และไม่มีการเปรียบเทียบทำงานของผู้อื่น ในขณะเดียวกัน เด็กก็จะไม่วิจารณ์งานของเพื่อน สิ่งที่น่าสังเกต คือ เด็กจะวาดรูปสิ่งแวดล้อมก่อน การวาดรูปคน และเด็กจะชื่นชมตนเองหากวาดภาพผลงานได้ตามเป้าหมาย

ในส่วนของการสัมภาษณ์สรุปได้ว่า เด็กสามารถสื่อความหมายถึงสิ่งที่เด็กต้องการ จะสื่อได้ดี โดยเด็กอายุ 6 ปี ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของเส้น สี รูปทรง แต่เมื่อมีอายุ 7 ปีขึ้นไป จะเริ่มเป็นเรื่องราว เริ่มตั้งชื่อภาพ เด็กมีการเลือกใช้องค์ประกอบทั้ง 5 ด้าน ตามความชอบ จินตนาการ การฝึกฝน และคุณครูสอน เด็กมักสนใจในรูปทรงของเครื่องใช้ประจำวันที่สัมผัสอยู่ บ่อยครั้ง และสนใจวาดภาพเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมใกล้ตัว เด็กทุกคนชอบวาดรูป และมักใช้เวลาว่าง ในการฝึกฝนการวาดรูป

อภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาความสามารถ และพฤติกรรมในการวาดภาพระบายสี ของเด็กที่มีความบกพร่องทางสายตาในระดับอายุ 6 – 12 ปี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ถูกต้องเกี่ยวกับความสามารถ และพฤติกรรมในการวาดภาพระบายสี เพื่อทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในการทำงาน และสิ่งที่แสดงออกมาเป็นภาพผลงานของเด็กเหล่านี้ ข้อมูลที่ได้จะเป็นประโยชน์ต่อครู ผู้ปกครอง และบุคคลที่เกี่ยวข้อง ได้ทราบถึงความสามารถ และพฤติกรรมที่เป็นธรรมชาติในการวาดภาพระบายสี รวมไปถึงความรู้สึกรู้สึกนึกคิดที่เด็กสื่อออกมาเป็นภาพผลงานว่าสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดของเด็ก ที่มีต่อตนเอง ต่อบุคคลอื่น หรือสิ่งคมอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ต่อครูผู้สอนวิชาศิลปะศึกษา เพื่อครูจะได้ทราบว่าเด็กที่มีความบกพร่องทางสายตาในแต่ละระดับอายุ สามารถที่จะวาดภาพระบายสีได้ โดยมีลักษณะพิเศษต่าง ๆ และข้อมูลดังกล่าวจะทำให้ครูทราบว่า จะพัฒนาการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความสามารถของเด็กได้อย่างไร จึงจะเหมาะสม เพราะดังที่ เลิศ อานันทนนะ (2518, หน้า 6 – 7, 85) ได้กล่าวไว้โดยสรุปว่า ศิลปะศึกษาเป็นวิชาที่มีกิจกรรมที่สามารถตอบสนองการแสดงออกของเด็ก ไม่ว่าจะเด็กผู้นั้นจะเป็นเด็กฉลาด เด็กอ่อน เด็กที่มีปัญหาทางอารมณ์ ตลอดจนเด็กพิการในส่วนต่าง ๆ ของร่างกายได้ และจากความเชื่อทางศิลปะศึกษาของ ทวีเวช จีวบาง (2537, หน้า 13) โดยสรุปคือ เชื่อว่าเด็กนักเรียนทุกคนสามารถเขียนรูปได้โดยแสดงออกตามศักยภาพของตน สามารถพัฒนาบุคลิกภาพทางศิลปะได้จนเป็นเอกลักษณ์ของตน และศิลปะศึกษามีส่วนช่วยในการพัฒนาประเทศ ดังนั้นจึงทำให้ผู้วิจัยมีความเชื่อว่า เด็กที่มีความบกพร่องทางสายตาสามารถที่จะพัฒนาการเรียนรู้นิววิชาศิลปะศึกษาให้ได้ดีใกล้เคียงกับเด็กปกติได้ แต่ต้องอยู่บนพื้นฐานความรู้ที่ถูกต้อง โดยตระหนักในระดับความสามารถที่แตกต่างกันของเด็ก ซึ่งงานวิจัยฉบับนี้สามารถให้ข้อมูลที่เป็นทางเลือกหนึ่งในการศึกษาค้นคว้าได้

จากผลการวิจัยทำให้ทราบว่า เด็กที่มีความบกพร่องทางสายตา มีความสามารถทางการวาดภาพระบายสี โดยสามารถจัดกลุ่มเด็ก ได้ออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มที่ 1 เด็กระดับอายุ 6 ปี หรือต่ำกว่า กลุ่มที่ 2 เด็กระดับอายุ 7 – 9 ปี และกลุ่มที่ 3 เด็กระดับอายุ 10 – 12 ปี

กลุ่มที่ 1 ความสามารถของเด็กระดับอายุ 6 ปี พบว่า เด็กในระดับนี้มีความสุขกับการขีดเขียนไปตามอิสระ เป็นการขีดเขียนที่สนุกกับการเคลื่อนไหวไปอย่างไม่มีจุดหมาย รูปที่วาดเป็นเพียงการรวมตัวของเส้นต่าง ๆ นำมาประกอบกัน โดยไม่อาจบอกได้ว่าเป็นรูปร่างของอะไร

เด็กมีการใช้สีที่หลากหลายตามความสนใจ ความชอบ และจินตนาการ มีการใช้รูปทรงที่เขียนได้โดยง่าย ไม่ซับซ้อน และไม่ยุ่งยากในการบังคับการเคลื่อนไหว เด็กมีการขีดเขียนในบริเวณที่ว่าง โดยไม่ได้ตั้งใจจะวาดมุมที่ชอบแต่เป็นการวาดตามมุมที่เคลื่อนไหวได้ถนัด ซึ่งจากทฤษฎีพัฒนาการของ โลเวนเฟลด์ (Lowenfeld, อ้างใน ประเทิน มหาจันทร์, 2531, หน้า 36) กล่าวไว้โดยสรุปว่า เด็กระดับอายุ 2 – 4 ปี เป็นเด็กที่อยู่ในขั้นขีดเขียน (The Scribbling Stage) ที่สนุกกับการขีดเขียนที่เกิดจากการเคลื่อนไหวของร่างกาย เป็นการขีดเขียนอย่างไม่มีจุดหมาย ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า เด็กที่มีความบกพร่องทางสายตาในระดับอายุ 6 ปี มีความสามารถใกล้เคียงกับพัฒนาการทางศิลปะของเด็กปกติระดับอายุ 2 – 4 ปี ที่อธิบายไว้ในทฤษฎี

กลุ่มที่ 2 ความสามารถของเด็กระดับอายุ 7 – 9 ปี พบว่า เด็กในระดับนี้มีการให้ชื่อรูปทรงแต่ละรูปทรงที่เด็กขีดเขียนขึ้น รูปต่าง ๆ เริ่มมีความหมาย แต่รูปต่าง ๆ ก็เป็นเพียงการประกอบกันของเส้น และรูปทรงที่นำมาประกอบกัน โดยเมื่อแยกจากกันก็จะไม่มีความหมายอะไรสักชิ้น เส้น และรูปทรงที่ขีดเขียนลงไปนั้น เป็นเพียงสัญลักษณ์ที่มีความหมายแทนของจริง เป็นการวาดที่พยายามให้เหมือน เด็กจึงต้องสร้างสัญลักษณ์ต่าง ๆ ขึ้นแทน เช่น การใช้รูปทรงเรขาคณิตต่าง ๆ แทนสิ่งของต่าง ๆ เป็นต้น ภาพผลงานเด็กจะมีลักษณะคล้ายของเล่นขนาดจิ๋วที่วางเรียงต่อกัน บนแนวระนาบ ไม่มีระยะ แต่มีขนาดใกล้เคียงกัน เด็กมีการใช้สีที่หลากหลายตามความสนใจ และจินตนาการ การออกแบบมีบ้างแล้วแต่ก็เป็นการออกแบบอย่างง่าย ๆ โดยมีขอบวาดรูปสิ่งของต่าง ๆ หรือวัตถุต่าง ๆ ที่เคยเห็น เคยสัมผัส และการบอกเล่าจากครู สิ่งที่สังเกตเห็นได้ คือ รูปต่าง ๆ ที่วาดไม่มีความเกี่ยวข้องกัน เมื่อมีความพอใจแสดงออกโดยการวาดรูปสิ่งของ ก็จะวาดรูปสิ่งของเป็นชิ้น ๆ ไป โดยแต่ละชิ้นแยกกันอยู่ วาดรูปใดที่วาดสิ่งนั้น โดยมีขนาดใกล้เคียงกัน คือ มีความสำคัญเท่ากันทุกรูปเป็นการวาดรูปไว้ลอย ๆ เรียงต่อกัน แต่เมื่อเด็กโตขึ้น เด็กมีการใช้รูปทรงต่าง ๆ แทนส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น รูปวงกลมเป็นศีรษะ มีขาเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมแนวตั้ง เป็นต้น และเริ่มมีการเพิ่มลำตัว หรือเพิ่มรายละเอียดเข้าไปทุกส่วนที่วาดรูปคน เช่น ตา หู จมูก ปาก เป็นต้น แต่ตอนนี้ก็ยังเป็นสัญลักษณ์แสดงแทนของจริง แต่เมื่อชานาญขึ้น เด็กก็จะสามารถแสดงออกได้ใกล้เคียงกับของจริง เด็กเริ่มมีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตนกับโลกภายนอก และสิ่งแวดล้อม มีการแสดงให้เห็นการเคลื่อนไหวของสิ่งต่าง ๆ ในรูป ส่วนต่าง ๆ ในรูปมีความสัมพันธ์กันมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การแสดงออกยังไม่เหมือนของจริง และอาจผิดแผกแตกต่างจากของจริงไปบ้าง ก็เป็นเพราะว่าเด็กไม่สามารถแสดงออกถึงสิ่งที่เด็กมองเห็นได้ทั้งหมด เด็กจะ

วาดเฉพาะส่วนที่สะดุดตา และมองเห็นได้ถนัด มีการวาดแสดงการเคลื่อนไหวเล็กน้อยในรูปแต่ยังแข็งกระด้าง เด็กเริ่มมีการวาดภาพแสดงคน รวมทั้งเริ่มมีเส้นฐาน เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการแสดงของตนกับความเป็นจริง ที่น่าสังเกตอีกอย่าง คือ ในการวาดภาพคน เด็กไม่ได้แสดงภาพคนที่สะท้อนให้เห็นถึงความพิการของผู้วาด ซึ่งเป็นการบ่งบอกถึงการไม่รู้สึกล้อเลียนเนื้อตัวใจในความผิดปกติของตนเอง จากทฤษฎีพัฒนาการของ โลเวนเฟลด์ (Lowenfeld, อ้างใน ประเทิน มหาจันทร์, 2531, หน้า 49) กล่าวว่า เด็กระดับอายุ 4 – 7 ปี เป็นขั้นก่อนแผนแบบ (The Preschematic Stage) ซึ่งเด็กในระดับนี้ เริ่มวาดภาพอย่างมีความหมาย มีการประยุกต์ใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ในการวาดแสดงแทนรูปของสิ่งต่าง ๆ เด็กเริ่มมีการตระหนักระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อม มองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างตนกับสิ่งรอบตัว ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า เด็กที่มีความบกพร่องทางสายตาในระดับอายุ 7 – 9 ปี ส่วนใหญ่มีความสามารถใกล้เคียงกับพัฒนาการทางศิลปะของเด็กปกติระดับอายุ 4 – 7 ปี ที่อธิบายไว้ในทฤษฎี แต่ที่แตกต่างกัน คือ เด็กปกติในระดับอายุนี้ ชอบวาดรูปคนมาก แต่เด็กที่มีความบกพร่องทางสายตาในระดับอายุ 7 – 9 ปี ส่วนใหญ่ ชอบวาดรูปสิ่งของที่เป็นข้าวของเครื่องใช้ใกล้ตัวมากกว่าการวาดภาพคน อาจเป็นเพราะเด็กสัมผัสสิ่งเหล่านี้บ่อยครั้ง และเด็กต้องหยิบจับอยู่เป็นประจำ จึงอาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่เด็กสนใจ และพยายามสื่อภาพวัตถุสิ่งของมากกว่าการวาดภาพคน

กลุ่มที่ 3 ความสามารถของเด็กระดับอายุ 10 – 12 ปี พบว่า เด็กจะวาดรูปโดยใช้ประสบการณ์ เช่น การสัมผัส การมองเห็น การบอกเล่า การอ่าน ฯลฯ พร้อมไปกับจินตนาการที่หลากหลาย และเด็กจะปรับปรุงเส้น หรือรูปทรงที่แข็งกระด้างให้มาเป็นรูปทรงอิสระที่เป็นธรรมชาติ แทนสัญลักษณ์ของสิ่งต่าง ๆ มากขึ้น ทั้งนี้ เพราะรูปทรงแข็ง ๆ ในลักษณะต่าง ๆ มีความจำกัด ไม่เพียงพอที่เด็กจะนำมาใช้ในการตกแต่งภาพที่เด็กวาด เช่น ในการวาดรูปคนอาจเปลี่ยนจากจุดแสดงตามาเป็นวงกลม และเปลี่ยนแปลงสัญลักษณ์ในส่วนอื่น ๆ ให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริง และสัมพันธ์กับธรรมชาติมากขึ้น เด็กมีความรู้สึกในเรื่องของการแยกเพศ เพราะในการวาดภาพคนจะแสดงให้เห็นภาพของผู้ชาย - ผู้หญิงที่แสดงได้แตกต่างกันชัดเจน ในช่วงต้นอายุของเด็กกลุ่มนี้ จะยังคงมีการใช้เส้นฐาน แต่เมื่อเด็กโตขึ้น เส้นฐานจะเริ่มหายไป โดยลดการวาดเส้นฐาน แล้วหันมาให้ความสำคัญกับพื้นราบแทน เด็กจะเน้นคุณค่าของการวาดภาพไปที่ภาพผลงานที่เสร็จสมบูรณ์ เด็กจะรู้สึกภาคภูมิใจในผลงานของตน ภาพผลงานที่ได้จากเด็กในระดับนี้จะหลากหลาย เพราะเด็กถ่ายทอดมาจากประสบการณ์ที่มีเพิ่มขึ้น มีการสร้างสรรค์ที่เพิ่มขึ้น และเด็กมีการตอบสนองต่อ

สิ่งเร้ารอบตัวแตกต่างกัน เด็กจะเลิกเอาใจใส่เรื่องรูปร่างเพียงอย่างเดียว แต่ให้ความใส่ใจในเรื่องของสี และพื้นผิวมากขึ้น และแสดงความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นจริงเป็นจัง เด็กระดับนี้จะช่างสังเกต และนำความรู้ที่ได้จากการสังเกตนี้ มาแสดงในภาพผลงาน โดยเป็นรายละเอียดที่ประณีตแบบเนียน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องระยะ สี พื้นผิว แสงเงา โดยสีที่ใช้จะเป็นจริงตามธรรมชาติ นอกจากนี้การจัดระยะยังมีลักษณะเป็นสามมิติ ไม่เป็นภาพแบนเป็นระนาบเดียวกันเหมือนเมื่อก่อน การออกแบบในเด็กระดับนี้ ถือว่าน่าสนใจ เพราะเด็กออกแบบโดยคำนึงความสวยงาม ความเหมาะสม โดยเลือกเอาง่ายๆ ประกอบไม่ว่าจะเป็นเส้น รูปทรง สัดส่วน แบบ สี และพื้นผิว ที่เหมาะสมเป็นส่วนสำคัญในการสร้างผลงาน เด็กออกแบบโดยใช้การสังเกต และความรู้สึก หรือตามแนวความคิดที่อิงธรรมชาติ และสิ่งที่เกิดขึ้น โดยประสบการณ์ของแต่ละคน ผลงานที่ได้ในเด็กระดับนี้จึงหลากหลายไปตามความคิดคำนึงของเด็กแต่ละคน ซึ่งจากทฤษฎีพัฒนาการของโลเวนเฟลด์ (Lowenfeld, อ้างใน ประเทิน มหาจันทร์, 2531, หน้า 52, 55) กล่าวว่า เด็กระดับอายุ 7 – 9 ปี เป็นขั้นมีแผนแบบ (The Schematic Stage) ซึ่งเด็กในระดับนี้ มีการปรับปรุงสัญลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งใช้เป็นเครื่องหมายแทนของจริง ได้ใกล้เคียงอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการวาดภาพคน หรือสิ่งต่าง ๆ เด็กมีการใช้เส้นฐาน และแสดงความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อมได้ดี และเด็กระดับอายุ 9 – 11 ปี เป็นขั้นเริ่มเหมือนจริง (The Dawning Realism) ซึ่งเด็กจะวาดเหมือนจริง โดยใช้ประสบการณ์อันหลากหลายของตนเอง เด็กมีการวาดภาพที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของเพศชาย-หญิง มีการออกแบบที่สวยงาม เด็กจะปรับปรุงวิธีการวาดภาพของตนให้ดีขึ้นตลอดเวลา และเด็กเริ่มลดการใช้เส้นฐานมาเป็นพื้นราบ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า เด็กที่มีความบกพร่องทางสายตาในระดับอายุ 10 – 12 ปี ส่วนใหญ่มีความสามารถใกล้เคียงกับพัฒนาการทางศิลปะของเด็กปกติในระดับอายุ 7 – 9 ปี และระดับอายุ 9 – 11 ปี ตอนต้น ๆ ที่อธิบายไว้ในทฤษฎี

จากความสามารถของเด็กที่มีความบกพร่องทางสายตาระดับอายุ 6 – 12 ปี มีส่วนที่น่าสนใจ คือ เด็กส่วนใหญ่ชอบวาดรูปสิ่งของ เครื่องใช้ที่หยิบจับใช้อยู่เป็นประจำมากกว่าการวาดภาพคน ซึ่งต่างจากเด็กปกติ อาจเป็นเพราะการสัมผัสอยู่บ่อยครั้ง จึงมีความสนใจพิเศษ และง่ายต่อการแสดงออก เพราะเป็นรูปทรงของสิ่งของที่ไม่มีความสลับซับซ้อน และวาดง่ายกว่าการวาดภาพคน ภาพผลงานของเด็กไม่มีภาพในลักษณะ โปร่งใส หรือภาพเอกซเรย์ ซึ่งเป็นภาพที่แสดงรายละเอียดต่าง ๆ ให้ปรากฏ เช่น การวาดภาพบ้าน เด็กก็จะวาดแสดงทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในบ้านให้ปรากฏออกมา เหมือนกับว่าไม่มีผนังกัน แต่เด็กที่มีความบกพร่องทางสายตาไม่มีการวาดภาพใน

ลักษณะนี้ อาจเกี่ยวข้องกับข้อจำกัดในการมองเห็นจึงทำให้การจินตนาการในส่วนนี้ขาดหายไป เพราะเด็กจะทราบว่ามีสิ่งใดอยู่ตำแหน่งใด หรือบริเวณใดได้นั้น เด็กจะต้องเข้าไปสัมผัส เด็กจึงคำนึงถึงความเป็นจริงตามธรรมชาติมากกว่าจะเสนอภาพออกมาในลักษณะที่เน้นการจินตนาการแบบภาพโปรงใสในเด็กปกติ ในการวาดภาพคนของเด็กที่มีความบกพร่องทางสายตา มีการวาดภาพคนที่ไม่ได้แสดงถึงปมด้อย หรือความน้อยเนื้อต่ำใจในความพิการของตนเอง เด็กไม่แสดงภาพคนที่พิการ หรือตาบอดให้เห็น อาจเป็นผลมาจากการได้รับความอบอุ่นอย่างเพียงพอจากผู้ปกครอง หรือครูที่อยู่ในระบบโรงเรียน โดยเด็กได้รับความสนใจ และการดูแลอย่างใกล้ชิด จึงทำให้เด็กไม่มีอารมณ์ที่ปรวนแปร ไม่แสดงความก้าวร้าว หรืออาการผิดปกติใด ๆ ที่เชื่อว่าอาจเกิดจากปัญหาของความพิการของเด็ก แต่อย่างไรก็ตาม ความสามารถของเด็กที่มีความบกพร่องทางสายตาระดับอายุ 6-12 ปี ในการวาดภาพระบายสีจะช้ากว่าเด็กปกติ แต่ก็ไม่มากนัก ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า สามารถพัฒนาให้ทันกันได้ แต่ต้องด้วยวิธีการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับเด็กเหล่านี้

นอกจากนี้ ความสามารถในการวาดภาพระบายสีของเด็กที่มีความบกพร่องทางสายตาที่อยู่ในระดับอายุเดียวกัน อาจจะมีเด็กบางส่วนที่แตกต่างออกไปกับเด็กส่วนใหญ่ คือ มีเด็กบางส่วนที่ไม่สามารถทำในสิ่งที่เด็กส่วนใหญ่ทำได้ ผู้วิจัยเห็นว่า อาจมีเหตุผลจากการที่เด็กเข้าสู่ระบบการเรียนการสอน ในโรงเรียนล่าช้าไม่เท่ากัน หรืออาจมีระดับสติปัญญาที่ต่ำกว่า รวมไปถึง ความพิการซ้ำซ้อนที่มีในตัวเด็ก และระดับการมองเห็นที่แตกต่างก็เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ภาพผลงานของเด็กบางคนแตกต่างกับเด็กส่วนใหญ่ที่อยู่ในระดับอายุเดียวกัน

ในส่วนของพฤติกรรมในการวาดภาพระบายสีของเด็กที่มีความบกพร่องทางสายตา พบว่าเด็กมีวิธีการทำงานที่มีลักษณะเฉพาะตัว คือ เด็กต้องใช้วัสดุที่มีพื้นผิวหยาบ หรือขรุขระรองกระดาษที่ใช้ในการวาดภาพ เพื่อให้เกิดพื้นผิวที่นูนขึ้นเมื่อมีการขีดเขียน เพราะเด็กจะใช้มือลูบคลำ หรือดูภาพที่วาดไว้เพื่อให้ทราบถึงตำแหน่งของภาพ ในการใช้สีเด็กก็จะนำแท่งสี หรือกล่องสีขึ้นมาดูใกล้ดวงตาเพื่อดู ก่อนการลงสี ในการวาดภาพเด็กจะใช้ใบหน้า และสายตาชิดกับกระดาษที่วาดไปแล้วกวาดมองจากซ้ายไปขวา เพื่อดูภาพที่วาด จากข้อจำกัดจากการมองเห็น ทำให้เด็กไม่มีการลอกเลียนแบบ การเปรียบเทียบ และการวิจารณ์งานของเพื่อนคนอื่น ซึ่งทำให้ภาพผลงานของเด็กมีความเป็นตัวของตัวเองสูง

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า เด็กสามารถเลือกวิธีการมาใช้ได้อย่างเหมาะสม กับระดับความสามารถของตนเอง แม้จะมีปัญหาทางด้านสายตา แต่การฟัง การสัมผัส หรือทางด้านอื่น ๆ ก็สามารถช่วยให้เด็ก

แสดงออกได้ เด็กจะหมั่นฝึกฝนจนชำนาญ และจะปรับปรุงคิดหาวิธีการต่าง ๆ มาใช้ได้เหมาะสม ทั้งนี้ต้องได้รับความร่วมมือจากครู หรือผู้ที่เข้าใจในการจัดสิ่งเร้าแก่เด็กให้เหมาะสม เพื่อช่วยกระตุ้นให้เด็กเกิดทักษะ และพฤติกรรมที่จะเอื้อต่อการปฏิบัติงานต่อไป

ข้อเสนอแนะทั่วไป

จากผลการวิจัยทำให้ทราบว่า ความสามารถในการวาดภาพระบายสีของเด็กที่มีความบกพร่องทางสายตา สามารถพัฒนาให้ใกล้เคียงกันกับเด็กปกติได้ ถึงแม้เด็กเหล่านี้จะมีความสามารถช้ากว่าเด็กปกติ และไม่มีลักษณะบางอย่างเหมือนเด็กปกติ เพราะเกิดจากข้อจำกัดจากความคิดริเริ่มของตนเอง แต่ก็ไม่ได้แสดงว่าเด็กเหล่านี้มีความสามารถด้อยกว่าเด็กปกติ แต่เป็นเพราะเด็กนำเสนอภาพผลงานที่เป็นธรรมชาติตามศักยภาพที่ตนมีอยู่ และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งอาจถือเป็นลักษณะพิเศษเฉพาะที่น่าสนใจ ดังนั้น ครู พ่อแม่ ผู้ปกครอง และผู้เกี่ยวข้องกับเด็กเหล่านี้ ควรจะได้ตระหนัก และทำความเข้าใจในลักษณะทางธรรมชาติ ตลอดจนพฤติกรรมการแสดงออก และวิธีการทำงานทางการวาดภาพระบายสีของเด็ก เพื่อเป็นแนวทางที่จะให้ความช่วยเหลือ และส่งเสริมให้เด็กได้มีพัฒนาการทางศิลปะที่ดีที่สุดเท่าที่เด็กจะสามารถทำได้

ในเรื่องการสอนวิชาศิลปะศึกษา ครูผู้สอนวิชาศิลปะควรจัดกิจกรรมที่หลากหลาย เปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงความสามารถอย่างเต็มที่ ส่งเสริมพัฒนาการด้านต่าง ๆ พัฒนาการคิดสร้างสรรค์ จินตนาการ และความมั่นใจในตนเอง และที่สำคัญเด็กต้องเรียนรู้อย่างมีความสุข เน้นการทำงานร่วมกันกับกลุ่มเพื่อนที่อาจเป็นเด็กพิเศษเหมือนกัน หรือร่วมกันกับเด็กปกติ เพื่อช่วยให้เด็กได้ฝึกฝนการอยู่ร่วมกันในสังคม เป็นการบำเพ็ญศรัทธา ความขบขันใจ อันเกิดจากความบกพร่องทางร่างกายของเด็กได้อีกทางหนึ่ง

นอกจากกิจกรรมที่เหมาะสมแล้ว ในด้านวัสดุอุปกรณ์ในการวาดภาพระบายสี ครูผู้สอนวิชาศิลปะศึกษาจำเป็นต้องศึกษาว่าวัสดุอุปกรณ์พิเศษชนิดใด ที่เอื้อต่อการทำงานของเด็ก และทำให้เด็กได้ปฏิบัติงานด้วยความราบรื่น ไม่ยุ่งยาก และไม่เบื่อหน่าย เด็กควรมีโอกาสทดลองใช้วัสดุอุปกรณ์ชนิดต่าง ๆ ที่เหมาะสม และหลากหลาย โดยสนองต่อการแสดงออกซึ่งอารมณ์ความรู้สึก และความต้องการได้ดี

ในส่วนของการประเมิน อาจจำเป็นต้องยึดถือเกณฑ์ที่เป็นลักษณะเฉพาะของความสามารถในการวาดภาพระบายสีของเด็กที่มีความบกพร่องจากสายตาเป็นหลัก ในการประเมิน แทนการใช้

เกณฑ์เดียวกันกับเด็กปกติ และควรประเมินในส่วนของพฤติกรรมในการทำงานร่วมกับกลุ่มเพื่อนด้วย ดังคำกล่าวของ คุชฌี บริพัตร ณ อุทยาน (มติชน, 2543, 21 พฤศจิกายน, หน้า 12) โดยสรุปที่ว่า ผลงานการวาดภาพไม่สำคัญ เพราะไม่มุ่งหวังเด็กว่าจะสร้างงานเหมือนใครหรือไม่ ให้เด็กสร้างงานของตัวเองโดยไม่คำนึงถึงความสวยงาม แต่หากเด็กทำด้วยหัวใจ มีความเข้าใจเรื่องของสี สันในธรรมชาติ โดยการทำงานที่เกิดจากการสร้างสรรค์ การมีสมาธิ และการมีความสุข เพราะงานศิลปะของเด็กสวยทุกรูปแบบ ครูอาจให้คะแนนเพิ่มเติมจากความตั้งใจจากการทำงาน ความร่วมมือ แบ่งปันเอื้อเฟื้อ และการช่วยเหลือเพื่อน

ถ้าหากพิจารณาบางกรณีของเด็กเหล่านี้สามารถใช้เกณฑ์การประเมินเดียวกันกับเด็กปกติได้ ก็จะช่วยช่วยให้เด็กไม่รู้สึกละแวกแตกต่าง และเด็กจะมีความรู้สึกภาคภูมิใจในความสามารถของตนมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม สิ่งดี ๆ ต่าง ๆ ข้างต้นจะไม่มีทางเกิดขึ้นได้ หากทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นครู พ่อแม่ ผู้ปกครอง และบุคคลที่เกี่ยวข้อง ไม่ร่วมมือกัน และไม่มีแนวทางที่สอดคล้องกัน ดังนั้น ทุกฝ่ายควรเปิดใจให้กว้าง เริ่มด้วยการให้ความสำคัญกับวิชาศิลปะศึกษา ตระหนักถึงประโยชน์อันมากมายของศิลปะ ต้องพยายามเรียนรู้ และทำความเข้าใจจึงจะพบวิธีการที่เหมาะสมในการพัฒนาเด็กให้ได้เต็มศักยภาพ เพราะเด็กเหล่านี้ต้องการรูปแบบ และวิธีการที่ไม่เหมือนกับเด็กปกติ นอกจากจะเริ่มต้นทัศนคติที่ดีต่อศิลปะแล้ว ยังควรต้องให้ความสำคัญกับเด็ก โดยการหยุดฟัง ความคิดเห็น และความต้องการของเด็กเหล่านี้ ถึงสิ่งที่เขาจะบอกด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างอบอุ่น และเป็นมิตร

ศิลปะที่เกิดจากความเข้าใจจะทำให้เด็กเหล่านี้ได้มีโอกาสพัฒนาตนเอง มีความกล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดงออก มีความมั่นใจในตนเอง ยอมรับในความเหมือน และความต่าง มีความอ่อนโยนไม่แข็งกระด้าง รู้สึกถึงความปลอดภัย สามารถเป็นผู้นำ และผู้ตามด้วยตนเอง ด้วยศิลปะไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับผู้อื่น และเป็นพลเมืองที่ดีมีคุณภาพของสังคม

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรจะได้มีการศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีพัฒนาการของเด็กทางศิลปะ ในหลายด้าน เช่น การปั้น การประดิษฐ์ เป็นต้น และจากหลากหลายบุคคล เพื่อช่วยในการสร้างแบบประเมินที่สมบูรณ์ที่สุด หากต้องการทำการศึกษาวิจัยในลักษณะนี้
2. ควรจะได้มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับกิจกรรมศิลปะประเภทต่าง ๆ เช่น การปั้น

การประดิษฐ์ เป็นต้น ของเด็กที่มีความบกพร่องทางสายตา

3. ควรจะได้มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับศิลปะประเภทต่าง ๆ เช่น การวาดภาพระบายสี การปั้น การประดิษฐ์ เป็นต้น ของเด็กที่มีความบกพร่องทางสายตา เปรียบเทียบกับเด็กปกติ

4. ควรจะได้มีการศึกษาในกลุ่มประชากรที่เป็นเด็กที่มีความบกพร่องทางร่างกายด้านอื่น ๆ ในการปฏิบัติกิจกรรมทางศิลปะ และหรือเปรียบเทียบกับเด็กปกติ